

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

Τα αχώριστα μόρια είναι μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες λέξεις που δε λέγονται ποτέ μόνες τους, αλλά συνδυάζονται με άλλες λέξεις για το σχηματισμό νέων λέξεων.

Πρόκειται για **λεξικά προθήματα**, επειδή είναι λέξεις, χωρίς όμως αυτόνομη λεξική λειτουργία στη νέα ελληνική.

Διακρίνονται σε:

1. **Λαϊκά αχώριστα μόρια – προθήματα:** α (στερητικό), ανα- (στερητικό και μπροστά από φωνήεν αν-), ξε-
2. **Λόγια αχώριστα μόρια – προθήματα:** ανα-, αρχι-, αμφι-, δια-, διχο-, δυσ-, εισ-, εκ-, εν-, επι-, ημι-, περι-, συν-, υπο- (προέρχονται από την αρχαία ελληνική, όπου ήταν προθέσεις ή άκλιτες λέξεις).

Σημασίες των μορίων

1. Λαϊκά αχώριστα μόρια

α-, ανα-, αν- στερητικό: ονομάζεται έτσι γιατί αφαιρεί από τη λέξη που το ακολουθεί τη βασική της σημασία, παράγοντας την ακριβώς αντίθετη : *ά-δικος, αν-ασφαλής, αν-άξιος, ανα-δουλειά*.

ξε- : συνδυάζεται κυρίως με ρήματα και λέξεις που παράγονται από ρήματα. Εμφανίζει ποικιλία σημασιών, όπως

- αντίθετη ενέργεια από αυτό που δηλώνει το β' μέρος: *ξεκουράζω*
- τέλος της κατάστασης ή της ενέργειας που δηλώνει το β' μέρος: *ξεμεθώ, ξεϊδρώνω*
- αφαίρεση του αντικειμένου που δηλώνει το β' μέρος: *ξαραχνιάζω, ξεκάλτσωτος*
- έξω, προς τα έξω: *ξεπορτίζω, ξεμυτίζω, ξέχειλος*
- τελείως, πολύ, εντελώς: *ξετρελαίνω, ξεγυμνώνω, ξεπαγιάζω, ξεπουλώ*
- σιγά σιγά, λίγο λίγο, κρυφά: *ξεγλιστρών, ξεμακραίνω*

2. Λόγια αχώριστα μόρια

Άκλιτες αρχαίες λέξεις

αρχι- : δηλώνει πρωτείο, υπεροχή, ιεραρχική ανωτερότητα: *αρχιεπίσκοπος, αρχιληστής*

διχο- : δηλώνει διαίρεση, διάσπαση, διχασμό: *διχοτόμος, διχογνωμία, διχόνοια*

δυσ- : δηλώνει δυσκολία, αρνητικό αίσθημα: *δύσσοσμος, δυσεπίλυτος, δυστυχία*

ημι- : δηλώνει το μισό, το σχεδόν, το περίπου: *ημιθανής, ημιτελής, ημίωρο*

Αρχαίες προθέσεις

ανα- : δηλώνει το πάλι, το πάνω, το πίσω, έμφαση: *αναγέννηση, ανακαλώ, ανασηκώνω, αναπηδώ, αναθέτω, αναρωτιέμαι*

αμφι- : δηλώνει το γύρω γύρω, απ' όλες τις πλευρές, κι απ' τα δύο μέρη: *αμφίβιο, αμφιθέατρο, αμφιβάλλω, αμφιταλαντεύομαι*

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

δια- : δηλώνει το ανάμεσα, το διαμέσου, την καθολικότητα, την πλήρη πραγματοποίηση του β' μέρους: διασχίζω, διέρχομαι, διαδηλώνω, διακηρύσσω, διαλύω, διάσπαση

εισ- : δηλώνει φορά προς τα μέσα: εισέρχομαι, εισπνοή

εκ- : δηλώνει φορά προς τα έξω, την πλήρη πραγματοποίηση του β' μέρους, τον υψηλό βαθμό, τη μεγάλη ένταση. **Μπροστά από φωνήεν παίρνει τη μορφή** **εξ-** : εκπνοή, εκφράζω, εκκένωση, έκπληξη, έκθαμβος, εξερευνώ, εξάγω

εν- : δηλώνει το μέσα. Παίρνει τις εξής μορφές: **εμ-, εγ-, ερ-, ελ-** : ενοίκιο, ενταφιασμός, ενορία, εμπύρετος, εμμένω, εγκόλπιο, εγγαστρίμυθος, εγχορδος, έρρινος, ελλιμενισμός

επι- : δηλώνει το πάνω, έμφαση, επίταση: επιθέτω, επιμένω, επιδιώκω, επινίκιος

περι- : δηλώνει το γύρω γύρω, το πολύ, σε μεγάλο βαθμό: περιστοιχίζομαι, περιφορά, περιζήτητος, περιχαρής

συν- : δηλώνει το μαζί. Παίρνει τις μορφές: **συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-, συ-, συνε-**: συνάνθρωπος, συνεορτάζω, σύνδεσμος, σύννεφο, συγγενής, συλλαμβάνω, συμμαθητής, συρρέω, σύσσωμος, σύσπαση, συνεφέρνω

υπο- : δηλώνει το κάτω, το κρυφά, το μικρό βαθμό, τη συνοδεία, την κίνηση προς τα πίσω: υπόγειο, υποκλέπτω, υποδηλώνω, υπόκρουση, υπαναχωρώ.

Α Σ Κ Η Σ Ε Ι Σ

1. Να σχηματίσετε **νέες παράγωγες λέξεις** χρησιμοποιώντας τα λαϊκά αχώριστα μόρια ή το λόγιο μόριο ανα- και τις παρακάτω λέξεις:

Λέξεις	α- στερ.	αν- ή ανα- στερ.	ξε-	ανα-
φλούδα			ξεφλουδίζω	
τρέχω				
αέρας				
φεύγω				
σκέλη				
θεμιτός				
αίμα				
φέρω				
αντικαθιστώ				
τρυπώνω				
δασώνω				
πόρτα				
νύχτα				

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΜΕ ΑΧΩΡΙΣΤΑ ΜΟΡΙΑ

αξιόπιστος				
ήθος				
όπλο				
μπορώ				
βροχή				
ελπίζω				
οχυρώνω				
ίσος				
πηδώ				
ρωτώ				
ασφάλεια				
ορατός				
τρελαίνομαι				
ρίζα				

2. Να σχηματίσετε λέξεις χρησιμοποιώντας το αχώριστο μόριο **δυσ-** και τις παρακάτω λέξεις:

τύχη, πίστη, τρόπος, λέξη, κάμπτω, οιωνός, προσιτός.

3. Να συμπληρώσετε τα κενά με το **δισ-** (**δι-**) από το αριθμητικό **δύο** ή με το αχώριστο μόριο **δυσ-**:

....στιχο της Ιλιάδας

....ώροφο σπίτι

....στηλο άρθρο

....έγγονα

....πρόσωπος άνθρωπος

....γλωσσος άνθρωπος

....κοπο μαχαίρι